

yeni düzenlemelerine karşı olan tutumunun yattığı söylenebilir. Bununla birlikte Hocazâde'nin öğrencisi Seyyid İbrâhim'den oğluna ders aldırması, Şehzade Korkut'a hoca olarak tayinini sağlamıştır (Mecdi, s. 319-321). Mehmed Paşa'nın ayrıca devlet idaresinde Türk-devşirme çekişmesinin başta gelen şahsiyetlerinden biri olduğu yolundaki yorumlar, onun yahudi asıllı hekim Yâkub Paşa'ya ve Rum Mehmed Paşa'ya karşı olan muhalefetine dayandırılır. Devletin yeniden yapılan-dırılması hususunda alınan tedbirler dolayısıyla Âşıkpaşazâde, Kivâmî ve İbn Kemal gibi tarihçilerce eleştirilen Mehmed Paşa'nın bu yüzden çok sayıda düşman kazandığı ve bu durumun kişiliği hakkında aktarılan bilgileri tartışmalı hale getirdiği söylenebilir.

Mehmed Paşa'nın İstanbul'da hayır eserleri bulunmaktadır. Bunlardan Kumkapı'da Nişancı Mehmed Paşa Camii 870'te (1465) inşa edilmiştir. Aynı mahallede bir çifte hamamla caminin bitişiğinde zâviyesi, bir de medresesi bulunuyordu. Bunun dışında ikinci bir mescidi daha vardı. Tâcizâde'nin tarih düşürdüğü bu mescid Kumkapı'daki camiyle karıştırılmış, şu anda İstanbul Müftülüğü olan yerdeki sarayı ile birlikte yaptırılan mescidin inşa tarihi (885/1480) camiye ait gösterilmiştir.

Karamânî Mehmed Paşa hem tarihçiliği hem de Osmanlı inşa sanatında verdiği inşa örnekleriyle tanınmıştır. Daha nişancı iken Uzun Hasan'a yazdığı söylenen mektuptan dolayı (Feridun Bey, I, 271-272) Fâtih'in teveccühünü kazanmıştır (Tâcizâde Sâdi Çelebi, s. 57; Latîfî, s. 335). Onun değişik mektupları münşeât mecmualarında örnek olarak verilmektedir (Sarı Abdullah Efendi, vr. 28^a-29^b). Ayrıca Türkçe, Arapça ve Farsça şiirler yazan Mehmed Paşa'nın mahlası Nişânî'dir. Bir divanda toplanmayan şiirlerine değişik tezkire ve mecmualarda rastlanmaktadır. Kınalızâde onun şiirde inşâdaki kadar üstün olmadığını söylemektedir (Tezkire, II, 988). Karamânî Mehmed Paşa kaleme aldığı Osmanlı tarihiyle de dikkat çeker. Onun Arapça yazdığı bu eser ilk Osmanlı tarihlerinden biri olarak ayrı bir öneme sahiptir. Özellikle Osmanlı tarihinin ilk dönemlerine ait verilen bilgiler oldukça değerlidir. Eser iki kısımdan oluşur. İlk *Risâle fi tevârihi's-selâîni'l-'Osmâniyye*, ikincisi *Risâle fi târihi Sultân Mehmed b. Murâd Hân min Âli 'Osmân* adını taşır. Birinci kısımda Osmanlı Dev-

leti Osman Gazi'den başlayarak II. Mehmed'e, ikincisinde II. Mehmed'in tahta çıktığı 855 yılından (1451) 1 Muharrem 885'e (13 Mart 1480) kadar olaylar anlatılmaktadır. Bu kısım Fâtih Sultan Mehmed dönemi için kıymetli bilgiler taşır (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3204; Âşir Efendi, nr. 234). Kitabı, tercümesini yayımlayarak ilim âlemine ilk duyuran Mükrimin Halil Yinanç olmuş ve eseri "Millî Tarihimize Dair Eski Bir Vesika" başlığı altında *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*'nda yayımlanmıştır (sy. II/79 [1 Mart 1340], s. 85-94; sy. III/80 [1 Mayıs 1340], s. 142-155). İkinci bir tercümesini ise İbrahim Hakkı Konyalı neşretmiştir ("Osmanlı Sultanları Tarihi", *Osmanlı Tarihleri I*, İstanbul 1949, s. 323-369).

BİBLİYOGRAFYA :

Külliyât-ı Divân-ı Kabûlî (nşr. İsmail Hikmet Ertaylan), İstanbul 1948, s. 193; Âşıkpaşazâde, *Târih*, s. 192; Câmî, *Nefehâtü'l-üns*, İstanbul 1270, s. 580-581; Tursun Bey, *Târih-i Ebû'l-Feth* (nşr. Mertol Tulum), İstanbul 1977, s. 182; Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, s. 131; Bihîştî Ahmed Sinan Çelebi, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, British Museum, Add., Or., ms., 7869, vr. 211^b; Tâcizâde Sâdi Çelebi, *Münşeât* (haz. Necati Lugal – Adnan Sadık Erzi), İstanbul 1956, s. 57, 61; İdris-i Bitlisi, *Târih-i Âl-i Osmân*, Millet Ktp., Ali Emîri Efendi, FY, nr. 860, s. 330; Neşrî, *Cihan-nümâ* (Taeschner), s. 219; İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VII. Defter, s. 531-532; Sehi, *Tezkire*, s. 23; Feridun Bey, *Münşeât*, I, 271-272; Latîfî, *Tezkire*, s. 335; Mecdi, *Şekâik Tercümesi*, s. 154, 186, 319-321, 495; Hoca Sâdeddin, *Tâcû't-tevârih*, İstanbul 1279-80, I, 562; II, 4, 472, 480-481; Âli Mustafa, *Künhü'l-ahbâr*, Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 3526, vr. 83^a; *Künhü'l-ahbâr'ın Tezkire Kısmı* (haz. Mustafa İsen), Ankara 1994, s. 146; Kınalızâde, *Tezkire*, II, 988; Kivâmî, *Fetihnâme-i Sultan Mehmed* (nşr. F. Babinger), İstanbul 1955, s. 273, 279; *Külliyât-ı Divân-ı Mevlânâ Hâmîdî* (nşr. İsmail Hikmet Ertaylan), İstanbul 1949, s. 293-294; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, İstanbul 1268, I, 15, 344-345; Cemâleddin Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye*, Süleymaniye Ktp., Düğümlü Baba, nr. 565, vr. 163^b-164^a; Sarı Abdullah Efendi, *Münşeât*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3333, vr. 28^a-29^b; Sâkıb Dede, *Seftine*, I, 129-132; Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, I, 209; Hammer (Atâ Bey), III, 156, 217, 224, 240-242; Lutfi Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, İstanbul 1341, s. 190; VI. Mirmiroğlu, *Fâtih Sultan Mehmed Han Hazretlerinin Devrine Ait Vesikalar*, İstanbul 1945, s. 1; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 141, 144, 146, 161-162, 602, 624, 645; Gökbiğlin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, s. 44, 74, 88, 134, 305; Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fâtih Devri Mi'mârîsî*, İstanbul 1953, s. 428; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 155-156, 555-556, 937, 1156; Fr. Babinger, *Aufsätze und Abhandlungen zur Geschichte Südosteuropas und der Levante*, München 1966, II, 1-5; a.mlf., *Mehmed the Conqueror and his time*, Princeton 1978, s. 362, 401, 404, 406-407, 454-455,

477, 482; Şerafettin Erel, *Önemli Birkaç Kitâbe*, İstanbul 1971, s. 7; Yusuf Küçükdağ, *II. Bâyezid, Yavuz ve Kanûni Devirlerinde Cemâli Ailesi*, İstanbul 1995, s. 10-46; a.mlf., "Konya Mevlânâ Dergâhı ve Türbe Hamamı'na Dair İki Mevlevî Vakfıyesi", *VD*, XXIII (1994), s. 75-76, 82, 84; R. F. Kreutel, *Haniwaldanus Anonimi'ne Göre Sultan Bayezid-i Veli: 1481-1512* (trc. Necdet Öztürk), İstanbul 1997, s. VII, 12; Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I: İstila Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler", *VD*, II (1942), s. 328-329, 330-334; Tahsin Ünal, "Karamanî Mehmet Paşa", *Anıt*, sy. 5, Konya 1949, s. 14-17; sy. 6 (1949), s. 12-15; sy. 7 (1949), s. 19-21; F. İsmail Ayanoğlu, "Fatih Devri Ricali Mezar Taşları ve Kitâbeleri", *VD*, IV (1958), s. 195; Abdülkadir Özcan, "Fatih'in Teşkilât Kanunnâmesi ve Nizam-ı Âlem İçin Kardeş Katli Meselesi", *TD*, sy. 33 (1982), s. 9-20; M. Cavid Baysun, "Cem", *İA*, III, 70; M. C. Şehâbeddin Tekindağ, "Mehmed Paşa", a.e., VII, 588-591; A. H. de Groot, "Mehmed Pasha, Karamânî", *EJ* (İng.), VI, 995-996.

YUSUF KÜÇÜKDAĞ

KARAMANLI

**Osmanlı Devleti'nin
Trablusgarp eyaletinin
1711-1835 yılları arasında
idareleri altında bulunduran
Türk asıllı aile.**

Ailenin kurucusu Ahmed Bey'dir. Soyup ek bilinmemekle birlikte kendisinin, babasının veya dedelerinden birinin Trablusgarp ocağında asker olarak hizmet etmek için Anadolu'nun Karaman ili veya bölgesinden gitmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Bazı tarihçiler, atalarından birinin Osmanlı denizcilerinden Turgut Reis ile Trablusgarp'a gittiğini ileri sürerler. Ahmed Bey'in çağdaşı olan Trablusgarplı tarihçi İbn Galbûn onun isim zincirini Ahmed b. Yûsuf b. Muhammed b. Mustafa olarak belirtmektedir.

1710'da Münşiye ve Sâhil bölgesinin âmili olan ve halkın sevgisini kazanan Ahmed Bey, yeniçeriler ve kuloğulları ile Arap ileri gelenleri arasındaki rekabetten doğan karışıklığa son vermek için Trablusgarp şehrine müdahaleye karar verdi. Kuloğulları'na karşı Araplar'ın desteğini alarak Trablusgarp eyaletinin idaresini ele geçirdi (29 Temmuz 1711). Bir süre sonra padişah tarafından gönderilen Halil Paşa'yı ve çok sayıda Türk askerini öldürttü. Ardından bu davranışlarını haklı göstermek için İstanbul'a bir elçi gönderdi. Devrin padişahı III. Ahmed de onu beylerbeyi unvanıyla Trablusgarp eyaletinin

KARAMANLI

valisi olarak tanıdı. Paşa unvanını ancak 1722'de alan Ahmed Bey yeniçerilere pek güvenmediğinden yerli halktan bir milis kuvveti oluşturdu ve korsanları himayesi altına aldı. 1713-1723 yılları arasında Trablusgarp'ın güneyinde Bingazi'de ve Fizan'da çıkan isyanları gerektiğinde şiddet kullanarak bastırdı. Bu arada bazı devlet adamlarını, ileri gelenleri, özellikle döneminin tarihini yazan ve övgüsünü yapan İbn Galbûn'u öldürttü, böylece hâkimiyetini bütün ülkeye yaydı. Başta İngiltere ve Fransa olmak üzere Batılı büyük devletlerle arasını açmaktan kaçındı, onlarla barış ve ticaret antlaşmaları imzaladı veya mevcut olanları yeniledi. Osmanlı padişahına gönderdiği yazıda vilâyet ahalisinin kendisinden memnun olduğunu bildirerek görevinde kalmasını istedi. 2 Zilhicce 1145 (16 Mayıs 1733) tarihinde padişah onun isteği doğrultusunda ferman çıkardı (BA, Cevdet-Dahiliye, nr. 13186). Bu arada Trablusgarp şehrinin surlarını onarttı, burada bir cami ile medrese inşa ettirdi. Ahmed Paşa altmış yaşlarında iken 6 Şevval 1158'de (1 Kasım 1745) öldü.

Yerine geçen oğlu Mehmed, Osmanlı Padişahı I. Mahmud tarafından vali olarak tanındı (1745). Onun zamanında barış devam etti, İngiltere ve Fransa ile olan antlaşmalar yenilendi. Ancak korsanlık hareketleri büyük gelişme gösterdi. Bu da Venedik ve Napoli'yle bazı anlaşmazlıkların çıkmasına sebep oldu. Mehmed Paşa 1754 yılında öldü.

Mehmed Paşa'nın yerine oğlu Ali Bey (Paşa) geçti. 1754-1793 yılları arasında Trablusgarp beylerbeyliği yapan Ali Paşa'nın ilk yıllarında özellikle Münşiye ve Sâhil bölgelerinde olmak üzere isyanlar çıktı. 1758'den sonraki yıllar genellikle sükûnet içinde geçtiyse de son yıllarında yine ciddi ayaklanmalar oldu. Oğullarından Hasan 1790'da öldürülüp ikinci oğlu Ahmed, bey olduysa da Araplar tarafından kardeşi Yûsuf'un desteklenmesi üzerine Ahmed Bey idareyi fiilen eline alamadı. Trablusgarp eşrafı ve üst kademedeki birkaç asker durumun ciddiyeti karşısında Osmanlı padişahından bir başka vali tayin etmesini istediler. Bunun üzerine Yûsuf kendisini 1207'de (1793) vali tayin ettirerek Trablusgarp'ı kuşattı. O sırada Cezayir'den çıkarılan Ali Bulgur, padişah tarafından Trablusgarp valiliğinin kendisine verildiğini ileri sürerek Trablusgarp'a girince (Temmuz 1793) Karamanlı ailesi Tunus'taki Hammûde Paşa'nın yanına sı-

ğındı. Ali Bulgur Cerbe adasını işgal ederken Tunus beyi de Karamanlılar'ın iktidarı tekrar ele geçirebilmeleri için onların faaliyetlerini destekledi. Şubat 1795'te yenilen Ali Bulgur Mısır'a kaçtı. Karamanlı Ali Paşa, oğlu Ahmed'in lehine valilik görevinden çekildi. Fakat ertesi yıl Yûsuf Trablusgarp'ı zaptederek kendisini vali tayin ettirince Ahmed Malta'ya kaçmak zorunda kaldı. Resmen Osmanlı Padişahı III. Selim tarafından da valiliği tanınan Yûsuf 1797 yılında valilik fermanını aldı.

Yûsuf Paşa, bir yandan Trablusgarp'taki karışıklıklara son vermeye çalışırken bir yandan da deniz korsanlarını himaye etti. Bu arada Trablusgarp'ın surlarını sağlamlaştırdı. Napolyon Bonapart'ın Mısır'ı işgali sırasında Yûsuf Paşa İngilizler'in baskısına ve Bâbîâlî'nin ısrarına rağmen Fransa ile ilişkilerini kesmek istememiş, hatta bu ülke ile 1799 yılından geçerli bir antlaşma imzalamıştır. 1800'de Amerika Birleşik Devletleri'nden daha fazla vergi isteyince bu devletle Trablusgarp'ın arası açıldı. Amerikalılar Bingazi'deki Ahmed Bey'i getirterek vali yapmak istedilerse de İngilizler'in müdahalesiyle Ahmed Bey Mısır'a çekilmek zorunda kaldı. Haziran 1805'te Amerika Birleşik Devletleri'yle Trablusgarp arasında dostluk, ticaret ve seyr-i sefâin muahedesi imzalandı.

1810 yılında Gadâmis bölgesi Trablusgarp eyaletine bağlandı. Yûsuf Paşa, 1813'te Mehmed el-Muknî kumandasında gönderdiği askerlerle Fizan'ı Trablusgarp'a yeniden bağladı. 1819'da bir Fransız-İngiliz donanması Trablusgarp Limanı'nı abluka altına aldı, hristiyan mahkûm ve kölelerin serbest bırakılmasını sağladı. Padişahın isteği üzerine 1823-1826 yılları arasındaki Mora savaşlarına Trablusgarp donanması da katıldı. Bu arada Yûsuf Paşa, Napoli ve Sardunya krallıklarının bir takım tepkilerine sebep olacak korsanlık hareketlerine yeniden canlilik verdi. Trablusgarp'taki İngilizler ve Fransızlar arasında cerayan eden olayların ardından Yûsuf Paşa Fransızlar'la yeni bir antlaşma imzalamak zorunda kaldı (Ağustos 1830; BA, HH, nr. 22553.B). 1832'de Münşiye ve Sâhil'de oturanlar üzerlerine ağır vergiler konduğu için isyan edip Trablusgarp'ı kuşattılar ve Yûsuf'un diğer oğlu Mehmed'i vali ilân ettiler. Ancak 5 Ağustos 1832 tarihinde Yûsuf, İngilizler tarafından desteklenen oğlu Mehmed'in yerine Bingazi halkı ve Fransızlar tarafından desteklenen diğer oğlu Ali'nin lehine valilikten feragat etti. Padişah tarafından gönderilen

Mehmed Şâkir Efendi muhalifler arasında bir anlaşma sağlamaya teşebbüs ettiyse de başarılı olamadı. Şâkir Efendi 1834 yılı Ekim ayında Ali Bey'in valiliği için yeni bir ferman getirdi, ancak isyancılar ve İngilizler onu vali olarak tanımayı reddettiler. Fransızlar'ın Karamanlı ailesi üzerindeki baskısı ve ciddi bir tehdit oluşturabilecek olan Cezayir'deki varlıkları sebebiyle Osmanlı hükûmeti Trablusgarp üzerinde mutlaka bir hâkimiyet kurma kararındaydı. Bu arada yerli ahali de Karamanlı hânedanından şikâyetçi olduğunu doğrudan İstanbul'a bildirmeye başlamıştı (BA, HH, nr. 22457.B, 22457.C). 1835 yılının Şubat ayında hükûmet Mustafa Necib Paşa kumandasında Trablusgarp'a bir donanma ve birlikler gönderdi. Bunlar 27 Mayıs'ta Trablusgarp'ta karaya çıktılar. Ertesi gün Ali Bey'le birlikte Trablusgarplı birçok kişi tutuklandı. Mustafa Necib Paşa, daha sonra Trablusgarp eyaletinin valisi olduğunu gösteren padişah fermanını ilân ettirdi. Karamanlı ailesinden Mehmed Bey intihar ederken kardeşi Ahmed Malta'ya kaçtı. Karamanlı ailesinin öteki fertleri ise İstanbul'a gönderildi, sadece Yûsuf Paşa'nın çok yaşlı olmasından dolayı Trablusgarp'ta kalmasına izin verildi; o da 4 Ağustos 1838 tarihinde vefat etti. Böylece Karamanlı ailesinin Trablusgarp'taki idaresi sona erdi. Osmanlı Devleti muhtaç duruma düşmeleri için aile mensuplarına maaş bağladı (BA, Cevdet-Dahiliye, nr. 14059) ve malî sıkıntı içinde bulunmasına rağmen Karamanlı ailesinin İngiliz ve Fransız tüccarlara olan borçlarını ödemek zorunda kaldı. Son Karamanlılar, öncekilerin yaptıklarını yok edecek olan ve Osmanlılar tarafından eyalet üzerinde yeniden nüfuz tesisini kolaylaştıran iç çekişmelere düşmemeyi başaramamışlardır. Daha az ölçüde olmakla birlikte Tunus'taki Hüseyinler gibi Karamanlılar da millî bir mahiyet olmaksızın mahallî bir hânedan görünümünde kalmışlardır.

Karamanlı Ahmed Paşa'nın hükûmranlık döneminin ortalarından itibaren Trablusgarp'ta iktisadî durum iyiydi ve burası Akdeniz'de önemli bir ticaret merkezi olmuştu. Fakat 1767 ve 1784'teki veba salgını ve 1784-1786 yılları arasındaki kıtlık Trablusgarp ticaretinin gerilemesine yol açmıştır. Hemen bütün XVIII. yüzyıl boyunca Karamanlılar idarede itirazsız bir yetkiye sahip olmuşlardır. Merkezî idareyi beyler, yeniçerilerin ağası, kâhya, reisü'l-bahr, hazinedar, şeyhü'l-beled, eyaletleri ise kâid denilen yerli yöneticiler vasıtasıyla

la ellerinde tutmuşlardır. Önemli kararlar divanda alınır. O dönemde kara kuvvetleri 400 yeniçeri, 100 Arnavut, 600 Arap, 200-300 kadar başka dinlerden olup ihtidâ etmiş kimselerle birlikte 2000 kişiden ibaretti.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Cevdet-Dahiliye, nr. 13186, 14059; BA, HH, nr. 22457.B, 22457.C, 22553.B, 22553.C; D. Badia y Leblich, *Voyages d'Ali Bey*, Paris 1814, II, tür.yer.; L. M. Worthley Montague, *Narrative of a Ten Years Residence at Tripoli*, Londres 1816; Ebû Abdullah Muhammed b. Galbûn, *et-Tezkâr fi men meleke Tarâblus ve men kâne bihâ mine'l-ahyâr*, Paris Bibliothèque Nationale, Mss., nr. 1889; Ahmed b. Hüseyin en-Nâib, *el-Menhelû'l-'azb fi târihi Tarâblusû'l-'garb*, İstanbul 1317, tür.yer.; Hasan Saffi, *Trablusgarp Tarihi*, İstanbul 1328, s. 53-84; Mehmed Nuri – Mahmud Naci, *Trablusgarp*, İstanbul 1330, s. 88, 139-149; J. Serres, *La politique turque en Afrique du nord sous la monarchie de Juillet*, Paris 1925, s. 88-125; P. C. Bergna, *Tripoli dal 1510 al 1850*, Tripoli 1925; a.mlf., "I Karamanlı", *Libia*, III (1953), s. 5-59; C. Féraud, *Annales tripolitaines* (ed. A. Bernard), Tunis-Paris 1927, s. 305-372; A. Samih İter, *Şimâli Afrika'da Türkler*, İstanbul 1936, II, 229-244; R. Mantran, "Le statut de l'Algérie, de la Tunisie et de la Tripolitaine dans l'Empire ottoman", *Atti del I. Congresso internazionale di studi nord-africani*, Cagliari 1965, s. 205-216; a.mlf., "Karamanlı", *EP* (Fr.), IV, 641-643; E. Rossi, *Storia di Tripoli e della Tripolitania della Conquista araba al 1911*, Rome 1968; M. Abdülkerim el-Vâfi, *Yüsûf Bâşâ el-Karamânî ve'l-hamletü'l-Fransiyye 'alâ Mısır*, Trablus 1984, tür.yer.; A. Martel, *La Libye (1835-1990)*, Paris 1991, s. 31-45; E. P. de Reynaud, "La régence de Tripoli", *RDM*, XII (1855), s. 5-48; G. Médina, "Les Karamanli de Tripolitaine et l'occupation temporaire de Tripoli par Ali Boulgour", *RT*, sy. 61 (1907), s. 21-32; N. Slousch, "La Tripolitaine sous la domination de Karamanli", *RMM*, VI (1908), s. 58-84, 211-232, 433-453; R. Vadala, "Essai sur l'histoire des Karamanli, pachas de Tripolitaine de 1714 à 1835", *Revue de l'histoire des colonies françaises*, VII (1919), s. 177-288; E. de Agostini, "Una spedizione americana in Cirenaica nel 1805", *Rivista delle Colonie Italiane*, II (1928), s. 721-732; İsmail Kemalî, "Documenti inediti sulla caduta dei Karamanli", a.e., IV (1930), s. 1-24, 178-216; R. Micacchi, "I rapporti tra il regno di Francia e la Reggenza di Tripoli di Barberia nella prima metà del sec. XVIII", a.e., VIII (1934), s. 65-81, 159-182, 247-276; M. Fuad Ezgü, "Karamanlı", *İA*, VI, 311-316.

ROBERT MANTRAN

KARAMANLI NİZÂMÎ

XV. yüzyıl divan şairi.

839-844 (1435-1440) yılları arasında Karaman Beyliği sınırları içinde bulunan Konya'da doğdu (İpekten, *Karamanlı Nizâmî*, s. 15, 23). Konya'nın vâiz ve müder-

rislerinden Molla Veliyyüddin Efendi'nin oğludur. İlk eğitimi babasından aldı; ardından bir süre İran'da bulundu; edebî bilgileri ve Farsça'yı öğrendikten sonra Konya'ya döndü. Karaman Beyliği'nin yöneticilerinden İbrâhim, Pîr Ahmed ve Kasım beylere sunduğu kasidelerden dönüşünün 868'den (1464) birkaç yıl önceye rastladığı tahmin edilmektedir. Ayrıca Kasım Bey'e takdim ettiği kasideden Osmanlılar'ın Karaman Beyliği'ne son vermesinden önce rahat bir hayat sürdüğünü, fakat daha sonra sıkıntı içine düştüğünü anlaşılmaktadır.

Karaman Beyliği'nin ortadan kalkmasının ardından Sadrazam Mahmud Paşa ile tanışan Nizâmî, paşanın Fâtih Sultan Mehmed'e kendisinden övgü ile söz etmesi ve Fâtih'in de âlim ve sanatçıları İstanbul'da toplamak düşüncesi sebebiyle İstanbul'a davet edildi. Yola çıkmadan önce hükümdar için "nergis" redifli bir kaside yazdı. Bazı tezkirelerde yine aynı maksatla Ahmed Paşa'nın "kasr, la'l ve güneş" redifli kasidelerine nazireler yaptığı belirtilmekteyse de (Latîfî, s. 338; *Künhü'l-lahbâr'ın Tezkire Kısım*, s. 146) bunlardan sadece ilki divanında bulunmakta olup o da Fâtih için yazılmamıştır. İstanbul'a gitmek üzere yola çıkan şair yolculuk esnasında vefat etti. Sehî Bey onun Konya'da öldüğünü söylerse de (*Tezkire*, s. 194) diğer kaynaklarda bu bilgi yer almamaktadır. Vefat tarihi bilinmeyen şairin 874-878 (1469-1473) yılları arasında öldüğü tahmin edilmektedir. Kısa süren ömrünün büyük bir kısmı Karaman Beyliği'nin istilâlarla geçen çalkantılı dönemine rastlayan Nizâmî'nin çok daha genç yaşta öldüğü ileri sürülürse de yazdığı şiirler tahsilî ve seyahatleri göz önünde bulundurularak otuz-otuz beş yaşlarında vefat ettiği söylenebilir (İpekten, *Karamanlı Nizâmî*, s. 21-23).

Nizâmî, çağdaşı diğer şairler gibi başta Hâfız-ı Şîrâzî olmak üzere İran şairlerinden etkilenmiştir. Türk şairlerinden de Ahmed Paşa ile Şeyhî'yi kendine örnek aldığı nazirelerinden anlaşılmaktadır. Edebiyat tarihçileri de Nizâmî'nin şiirini Ahmed Paşa'nın şiirine çok yakın görürler (Fâik Reşad, I, 151; Köprülüzâde Mehmed Fuad – Şehâbeddin Süleyman, I, 212). Bunda Ahmed Paşa'nın şiirlerine nazire yazmasının etkisi olmalıdır.

XV ve XVI. yüzyıl şiir mecmualarında bir hayli şiirine rastlanması Nizâmî'nin sevilen ve okunan bir şair olduğunu gösterir.

Bunda canlı ve âhenkli bir üslûba sahip olmasının da etkisi vardır. Sehî Bey onun yetenekli bir şair, şiirlerinin selis ve gazellerinin nefis olduğunu söylerken (*Tezkire*, s. 194) Latîfî gazellerini Şeyhî ve Ahmed Paşa'nın gazellerinden üstün tutar (*Tezkire*, s. 337-338). Mecdî, Ahmed Paşa ile Nizâmî'nin şiir meydanında birbirinden geri kalmadıklarını, ancak Nizâmî'nin "serikât-ı şîriyye vadisine uğramayıp kimsenin mânasını almadığını" belirtir (*Şekâik Tercümesi*, s. 227). Âşık Çelebi ise onun döneminde herkesçe takdir edilen bir şair olduğunu söyler (*Meşâirü's-suarâ*, vr. 136^a).

Üç dilde şiir yazdığı belirtilen Nizâmî'nin (Sehî Bey, s. 194; Mecdî, s. 227) Arapça şiirleri günümüze ulaşmamışsa da Türkçe şiirlerinde Arapça mısra ve beyitlere rastlanır. Divanında Farsça beyit ve mısraların yanında müstakîl Farsça şiirler de bulunmaktadır. Nizâmî'nin Türkçe mürettep divanında on bir kaside, 124 gazel ve toplam on dört adet murabba, muhammes, kıta ve müfred yer almaktadır. Ayrıca tahmîs ve rubâileriyle on altı Farsça gazeli vardır.

Şiirlerinin yaklaşık üçte biri nazîre olan Nizâmî'nin bu konudaki ustalığı edebiyat tarihçilerince de kabul edilir. İshak Çelebi, Kemalpaşazâde, Bâkî, Nihânî gibi şairlerin de onun gazellerine nazireler yazdığı görülmektedir. Hâfız-ı Şîrâzî'nin bazı gazellerini tahmîs ettiği kaynaklarda belirtilmekteyse de (Mecdî, s. 227; *Osmanlı Müellifleri*, II, 434) divanında bu tahmîslerden sadece biri mevcuttur.

Nizâmî kasidelerine nisbetle gazellerinde daha sade bir dil kullanmıştır. Şiirleri anlam ve fikir açısından pek zengin olmasa da özellikle sevgili ve onun güzellikle ilgili benzetmeler renkli, yeni tasavvurlara açık, bazan da orijinaldir. Tasavvufî unsurların çok az yer aldığı şiirlerinde geçen tarihî ve efsanevî şahsiyetlerin hemen tamamı İran edebiyatında görülen kişilerdir. Nitekim divanında adını andığı altı şairden yalnızca biri Türk'tür.

Nizâmî divanının tenkitli neşri Halûk İpekten tarafından gerçekleştirilmiştir (bk. bibl.). Bu tenkitli metin esas alınarak şiirlerinin tahliline dayalı bir doktora tezi hazırlanmış (Baysal Kersu, *Nizâmî Divanı'nda Sevgilide Güzellik Unsurları*, 1992, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü) ve bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır (Rezzan Somunkıran, *Karamanlı Nizâmî Divanı'nın Tahlili*, 1995, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).